

◆Qarabağ dirçəliş yolundadır

Müharibə uşaqları

İkinci Qarabağ savaşına şahidlik etmiş azyaşlı və yeniyetmələrin psixoloji durumunun yaxşılaşdırılması üçün mühüm layihə həyata keçirilir

...Şirin yuxudan dəhşətli partlayış səsinə dik atılmışdı və biixtiyar olaraq yerindən sıçrayıb çarpayının altına girmişdi.

Evləri silkələnirdi. Qorxu içində valideynlərini səsləmək istəyirdi. Lakin səsini çıxardı bilmirdi...

13 yaşlı Fəxrinin və onun kimi digər uşaqların ikinci Qarabağ müharibəsi döv-

ründə yaşadığı dəhşətli anlar həmin vahiməli gecə ilə bitməmişdi. Demək olar ki, uşaqlar müharibə dövründə hər gün düşmənin döyüş meydanından kilometrlərlə uzaqda yerləşən yaşayış yerlerimizi atəşə tutması nəticəsində ölümlə üz-üzə qalmış, savaşın ağrı-acısı qətrə-qətrə, zərrə-zərrə iliklərə işləmiş, bu qan-qadanın bir parçasına çevrilmişdilər...

◆ Qarabağ dirçəliş yolundadır

Müharibə uşaqları

İkinci Qarabağ savaşına şahidlik etmiş azyaşlı və yeniyetmələrin psixoloji durumunun yaxşılaşdırılması üçün mühüm layihə həyata kecirilir

Əvvəli 1-ci səh.

Bütün müharibə uşaqları kimi Fəxrin de taleyinə bu acı qismət yazılmış. Müharibə dəhşətlərinin canlı şahidine çevrilən məktəblə bir daha həmin anları yaşamaq istəmir: "Atəş səslərindən qulaq tutulurdu. Hər gün qorxulu anlar yaşayırdıq. Elə biliyim ki, evimizə bomba düşəcək və hamımız öləcəyik. Bombalar atılmayanda, susanda belə hər an dəhşət içinde olurduq. Anam deyir ki, müharibə vaxtı gecələr rahat yata bilmirmişəm. Yatağımdan durub qacırılmışam. Amma indi yavaş-yavaş o qara kabuslardan qurtuluram, qorxularım azalıb. Bunun hamısı aldiğim psixoloji dəstəkdən sonra baş verib".

2200-dən çox uşaqa ilkin psixoloji yardım işi təşkil olunub

Müharibə uşaqlarının hamısı bir-birinə oxşayır - taleləri, nissilləri, qarşılaşdıqları dəhşətlər, gözlərindəki qəher anı... Bu, onların taleyinə yazılmış alın yazısıdır.

Ağdamın Ayaq Qərvənd kəndinin sakini olan Fəxri Səferov da onlardan biridir. İkinci Qarabağ müharibəsi zamanı yaşadığı menzərə, eşitdiyi vahimli, dəhşətli partlayış səsləri onun da psixoloji durumuna təsirsiz ötüşməyib. Lakin bu gün Fəxrin gözlərində o qorxunun, təlaşın əlamətləri o qədər də hiss olunmur. Dediyyəne görə, bu, müharibədən sonra onlara göstərilən psixoloji dəstək sayəsində baş verib. Bu tədbirlər təkcə onun yox, kəndlərindən çox uşağın psixoloji durumuna müsbət təsiri göstərib.

Bu tədbirlər müharibə zamanı cəbhə zonasına yaxın ərazilərdə yaşayan, eləcə də atəşə tutulan digər şəhər və rayonlarda qalan uşaqlara aid "Fövqələde hallarda uşaq müdafiəsi" layihəsi çərçivəsində reallaşır. Ağdamda səfərimizin məqsədi də, bu layihə çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlərlə tanış olmaq idi.

Ayaq Qərvənd kəndi tam orta məktəbinin həyətində "ASAN könüllüləri"nin müşayiəti ilə bir qrup məktəbli toplarla əyləncəli oyular nümayiş etdirirdilər. Üzərlərindən gülüş və sevinc hissəleri duyluyuldu.

Layihə ilə bağlı məlumat verən Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin Könüllülərlə iş sektorunun müdürü Sahil Məmmədli bildirdi ki, "Fövqələde hallarda uşaq müdafiəsi" layihəsi "ASAN könüllüləri" Təşkilatı və BMT-nin Uşaq Fondu (UNICEF) Azərbaycan nümayəndəliyinin fövqələde hallarda uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş oyun programı və müvafiq oyuncuq dəstələri əsasında peşəkar psixologların müşayiəti ilə onların asudə vaxtları səmərəli keçirmələri məqsədilə təşkil edilir.

Layihə silahlı münaqış zamanı narahatlıq və qorxu keçirən uşaqlara psixoloji və psiko-sosial dəstəyin göstərilməsi baxımından xüsusi əhemmiliyyət daşıyır. Layihə əsasən Gəncə şəhəri, Ağdam, Goranboy və Tərtər rayonlarının en çok zərərçəkmiş ərazilərində yaşayan ailələri əhatə edir. O cümlədən, şəhid hərbiçilərin və həlak olan mülki şəxslərin ailələrinin övladlarında travmatik və ya stresli hədise yaşamasından sonra müşahidə olunan simptomların kəskinliyinin qiymətləndirilməsi və psiko-sosial reabilitasiya işinə 2020-ci ilin noyabr ayından başlanılıb.

Təşkilatçılar tərəfindən layihəyə cəlb olunmuş peşəkar psixoloq və sosial işçilər üçün beynəlxalq təcrübənin tədris olunması məqsədilə xüsusi program hazırlanıb, o cümlədən travma sonrası psixoloji vəziyyətin

"Atəş səslərindən qulaq tutulurdu. Hər gün qorxulu anlar yaşayırdıq. Elə biliyim ki, evimizə bomba düşəcək və hamımız öləcəyik. Bombalar atılmayanda, susanda belə hər an dəhşət içinde olurduq. Anam deyir ki, müharibə vaxtı gecələr rahat yata bilmirmişəm. Yatağımdan durub qacırılmışam. Amma indi yavaş-yavaş o qara kabuslardan qurtuluram, qorxularım azalıb. Bunun hamısı aldiğim psixoloji dəstəkdən sonra baş verib".

müyyənələşdirilməsi, kədər, itki, hüzünlə bağlı uşaqlarda güclü reaksiyanın riskləri ilə bağlı təlimatlar üzrə metodiki kurslar təşkil olunub. Bu günde kimi layihə çərçivəsində qeyd olunan ərazilərdə yaşayan 1200-dən çox ailə ziyaret edilib və 2200-dən çox uşaqa ilkin psixoloji yardım göstərilib. İlkin psixoloji yardım göstərilmiş uşaqların 40 faizine ehtiyacı üzrə əlavə psixoloji müdaxilə işləri həyata keçirilir və bu fəaliyyətlərin 2021-ci ilin aprel ayınadək davam etdirilməsi nəzərdə tutulub.

26 "ASAN" könüllüsü isə UNICEF-in fövqələde hallarda uşaqlar üçün nəzərdə tutulan istirahət və əyləncə fəaliyyətləri üzrə təlim keçib və Bərdə, Ağcabədi, Ağdam, Tərtər, Gəncə və Goranboy şəhərlərində 2500-dən çox uşağın iştirakı ilə tədbirlər reallaşdırılıb.

Müharibə dəhşətləri: silinməz izlər və "basdırılmış qorxular"...

Layihəyə cəlb olunmuş psixoloqlardan Ramin Allahverdiyev və Orxan Oruczadə ilə səhəbə zamanı bəlli oldu ki, mütəxəssislər fərdi şəkildə evlərə baş çəkib müharibə zamanı travma almış uşaqları müyyənələşdirirlər. Sonra isə uşaqlarda müşahidə olunan travmanın şiddətin uyğun olaraq onları qrup və ya fərdi terapiyaya yönəldirib yaranan psixoloji problemi aradan qaldırmağa çalışırlar. Psixoloqlar deyirlər ki, müharibə əsasən uşaqlarda qorxu hissi, yuxu və istəhə pozuntusu, müxtəlif narahatlıqlıqlar yaradıb.

Cəbhə bölgəsində müharibədən təsirlənmiş uşaqların psixoloji durumlarının sabitləşdirilməsi istiqamətində çalışan psixoloqlar deyirlər ki, birbaşa müharibənin içində olan, savaş dəhşətlərini görən uşaqların yaşadıqları

travmalar gələcək həyatlarına təsir göstərə bilir. Amma bu cür layihələrin reallaşdırılması göləcəyimizin tominatçısı sayılan uşaqların daha psixosaqlam, cəmiyyətimiz üçün isə daha faydalı insan kimi yetişməsinə kömək göstərir.

Psixoloq Orxan Oruczadə deyir ki, uşaqlar müharibəni böyükər kimi dərk etmədikləri üçün həyatlarını qorxu və özlərinimüdafiə instiki üzrə qururlar. Eşitdikləri partlayışlar, vahimli səsler, qanlı hadisələr onların psixikasına hansısa iz salır. Müharibədən sonra uşaqlarda en çox müşahidə edilən hallar isə daha çox "basdırılmış qorxular"dır. Bu, onlarla fərdi səhəbətə zaman aşkarlanıb: "Uşaqlarla səhəbət edərkən onlar adəten, Azərbaycan əsgərinin qələbəsindən, hərbiçilərimizi, tanklarımizi görərkən sevindiklərindən danışsalar da hiss olunurdu ki, qorxu hissələr də var. Bu da "basdırılmış qorxu" hissələridir. Bu hissələr uşaqlarda yuxu pozuntusu, qarabasmalar, ünsiyyət çətinlikləri yaradır. Biz də çalışırıq ki, uşaqların bu hissələri aradan qalxın. Müharibənin onlara görtərdiyi təsirələr minimallaşdırıb. Ona görə də onların bu qorxudan azad olmaları üçün seanslar, əyləncəli programlar təşkil edirik. Bu işdə bizimlə barabər "ASAN könüllüləri" uşaqlara böyük dəstək olurlar".

Layihəyə cəlb olunan uşaqların əvvəli və hazırkı durumlarını qiymətləndirən Orxan Oruczadənin sözlerine görə, 44 günlük Vətən müharibəsində Şanlı qələbəmiz uşaqların yaşadıqları və gelecekədə yaşaya biləcəkləri problemlərin böyük bir hissəsinə müsbət təsir göstərib. Çünkü bu uşaqlar 1990-ci illərin uşaqlarından fərqli olaraq qələbə dövrünün, qalib dövletin uşaqlarıdır. Bu da hardaşa, onların psixoloji vəziyyətlərinə müsbət təsir göstərir: "Əvvəlki dövrələrdə uşaqlara hər hansı rəsm çək-

meysi xahiş edəndə, adəten, tank şəkili, yanın hərbi texnika, qan izləri, göy üzünü almış qara buludlar çekirdilər. İndi isə əksər uşaq əsgər şəkili, üzərində bayraq dalgalanan evlər, güñəşli səma, güllü-cüçəkli həyət şəkiləri çəkirler. Bu da onların artıq psixikasında müyyəyen müsbət irəliləyişrin olduğunu gösterir".

Müsbət irəliləyişlər var

Layihənin həyata keçirilməsi məqsədini dəyərləndirən UNICEF-in Azərbaycan nümayəndəliyinin əməkdaşı Vüqar Salmanov isə deyir ki, "Fövqələde hallarda uşaq müdafiəsi" layihəsi UNICEF-in qlobal olaraq uşaq müdafiəsi programının əsas hissələrindən birini təşkil edir. Burada əsas məqsəd müharibədən, fövqələde hallardan zərərçəkmiş uşaqların psixoloji durumunun yaxşılaşdırılması, adapdativsiyəsinin dəstəklənməsidir: "Bu program uşaqların psixologiyasına müsbət təsir göstərir. Çünkü adəten, müharibə veziyətində yaşayan uşaqlarda psixoloji gərginliklər yaşanır. Bu hallara da vaxtında müdaxile etmə lazımdır ki, uşaqın daha sonra emosional-psixoloji sağlamlığı, təhsil alması üçün problemlər yaşanmasın. Çox təsəssüf ki, bir çox cəbhəyənə rəyonlarımızdə uşaqlar müharibədən zərər çəkiblər, psixoloji travmalar alıblar. Bu gün həyata keçirilən layihə isə uşaqlara çox böyük kömək, dəstək verir və sevindirici haldır ki, artıq psixoloji travma alan bir çox uşaqda müsbət irəliləyişlər var. Həm peşəkar psixoloqların uşaqlarla ən-şəhərli, həm də "ASAN könüllüləri"-nin təşkil etdiyi əyləncəli programlar sayəsində uşaqlar stresdən çıxır və özlərini xoşbəxt hiss edirlər".

Vüqar Salmanovun sözlərinə görə, dəha çox travma almış uşaqın ilkin psixoloji yardım programı çərçivəsində bir neçə dəfə fərdi məşğələlər aparılır. Əgər hiss olunsa ki, uşaqın travması dəha dərindir, o zaman həmin uşaq intensiv məşğələyə cəlb edilir. Təbii ki, bir müddət sonra bunun müsbət nəticəsi özünü bürüze verir.

Fəxri Səferovun durumu da bir daha deyilənləri təsdiqləyir. Gündüzlər özünə qapılan, gecələr qorxusundan yata bilməyən bir uşaqın bu gün sınıf yoldaşları ilə şəhərə qədər gələcək həyətindən göstərən, layihə çərçivəsində reallaşdırılan programlar uşaqların psixoloji durumuna çox müsbət təsir göstərməkdədir. Ona görə layihə silahlı münaqış zamanı narahatlıq və qorxu keçirən uşaqlara psixoloji və psiko-sosial dəstəyin göstərilməsi baxımından xüsusi əhemmiliyyət daşıyır. Həm "ASAN" könüllülərinin, həm də layihəyə cəlb edilən psixoloqların böyük əməyi sayəsində müharibə dəhşətlərini yaşaşmış uşaqların psixoloji durumunun yaxşılaşdırılması çox yüksək dəyərləndirilməlidir.

Rəşad BAXŞƏLİYEV,
Elçin CƏFƏROV,
"Azərbaycan"